

Mexikos civilsamhälle och NAFTA

RMALC:s och Zapatisternas svar på frihandelsavtalet

Sara Granér och Lisa Naucmér

Abstract

1994 trädde NAFTA i kraft, ett frihandelsavtal mellan Kanada, USA och Mexiko som varit föremål för en intensiv debatt mellan dess förespråkare och motståndare. Vi har i vår studie valt att uppmärksamma två sfärer i det mexikanska civilsamhället, som på olika sätt uttryckt kritik mot NAFTA. Dessa är delar av zapatiströrelsen samt nätverket RMALC (Mexican Network On Free Trade). De aktuella delarna av zapatiströrelsen är EZLN (Ejército Zapatista de Liberación Nacional) och den civila FZLN (Frente Zapatista de Liberación Nacional). Genom att använda oss av begrepp från framför allt neogramsciansk teoribildning har vi diskuterat hur motstånd mot neoliberal globalisering kan uppstå och artikuleras. Vi menar att integreringen i NAFTA utgjort ett incitament för nya typer av organisering som kännetecknas av ökat samarbete mellan olika grupper, organisationer och nätverk på nationell och transnationell basis.

Nyckelord: Mexico, civila samhället, neoliberalism, NAFTA, Gramsci.

Antal tecken: 67 199

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och problemformulering	1
1.2 Metod och material	2
1.2.1 Val av metod och tillvägagångssätt	2
1.2.2 Material	3
1.3 Grundläggande begrepp	4
1.3.1 Neoliberalism	4
1.3.2 Neoliberal globalisering	4
1.3.3 Civilt samhälle	5
1.3.4 Sociala rörelser	6
1.4 Bakgrund	7
1.4.1 NAFTA	7
1.4.2 NAFTA och den ekonomiska och sociala utvecklingen	7
2 Teori	9
2.1 Gramsci och den neogramscianska skolan	9
2.1.1 Hegemoni	10
2.1.2 Kontrahegemoni	11
2.1.3 Historiskt block	11
2.1.4 Ställningskrig och rörelsekrig	12
2.1.5 Trasformismo/Idétransformation	12
2.1.6 Gramsci och det civila samhället	13
2.2 Neoliberalism, neoliberal globalisering och sociala rörelser	14
3 Frihandelskritiska grupperingar	16
3.1 Zapatiströrelsen	16
3.1.1 Organisation	16
3.1.2 Strategier	17
3.1.3 Analys	18
3.2 RMALC-Mexican Network On Free Trade	20
3.2.1 Organisation	20
3.2.2 Strategier	20
3.2.3 Analys	22
4 Slutdiskussion	24
5 Referenser	26

Mexiko blev 1994 medlem i NAFTA, vilket då kom att bli världens största handelsblock. De mexikanska förespråkarna för NAFTA hoppades att avtalet skulle innebära en rad ekonomiska förbättringar i form av exempelvis minskad arbetslöshet, höjda reallöner och minskad migration till USA. Istället har avtalet starkt kritiserats för att ha inneburit minskade reallöner, ökad arbetslöshet och ökade sociala skillnader (Poitras 2001:107ff).

Den mexikanska ekonomiska och politiska historien skiljer sig markant från många andra latinamerikanska länder. Staten har som ett resultat av författningen från mexikanska revolutionen haft ett stort ägandeflytande på jord och företag. Politiskt har landet varit en enpartistat som letts av institutionella revolutionspartiet PRI (*Partido Revolucionario Institucional*), på svenska ungefär ”revolutionära institutionspartiet”, vilket har hållit fackföreningsrörelsen och andra organisationer hårt knutna till sig i en starkt korporativistisk struktur.

Sedan 1980-talet har en rad nyliberala reformer introducerats i ekonomin, vilka har manifesterats i privatiseringar och marknadsliberaliseringar i form av frihandel. Parallellt med denna utveckling har statens band till fackföreningsrörelsen försvagats och en nationell rörelse för ett mer demokratiskt system har vuxit fram. En politisk opposition har tagit form och vid presidentvalen 2000 bröts PRI:s sedan 1929 obrutna regeringsställning (Olvera 2003:45ff). Under förhandlingskedet av NAFTA påbörjades en rad samarbetsprojekt på facklig nivå mellan mexikanska och amerikanska fackföreningar. Olika grupper i det civila samhället började diskutera NAFTA-avtalets konsekvenser under nya samarbetsformer såväl transnationellt som inom Mexiko (Salazar och Carlsen 2001:9). Den 1 januari år 1994, dagen då NAFTA-avtalet trädde i kraft skedde det uppmärksammade väpnade upproret i den sydligaste delstaten Chiapas. Den väpnade gerillan EZLN (Ejercito Zapatista de Liberación Nacional) menade att NAFTA innebar en ”dödsdom för ursprungsbefolkningen” (Otero 2004:225).

1.1 Syfte och problemformulering

Strukturella förändringar i världsekonomin anses ofta ge olika typer av utslag ifråga om kritik och motstånd från sociala rörelser och det civila samhället. Vårt problemområde rör det mexikanska civilsamhället och hur det svarat på Mexikos medlemskap i NAFTA. Mot bakgrund av framförallt gramsciansk och neogramsciansk teoribildning är vårt syfte att försöka få en bild av utvecklingen i

den del av det mexikanska civilsamhället som representeras av grupper som uttryckt kritik mot NAFTA. Syftet är vidare att undersöka huruvida detta frihandelsavtal kan sägas ha bidragit till förändringar i organiseringen hos det civila samhället. Vilka typer av grupper har uppstått? Hur har de organiserat sig? Vilka strategier har de valt att använda sig av? Detta har lett oss fram till följande mer övergripande frågeställning:

Hur har inträdet i NAFTA påverkat organiseringsformerna och strategierna hos grupper i det civila samhället i Mexiko?

1.2 Metod och material

1.2.1 Val av metod och tillvägagångssätt

Uppsatsen utgör en fallstudie där Mexiko och delar av dess civila samhälle är det aktuella analysobjektet. Fallstudien innehåller en del komparativa inslag då RMALC och zapatisterna i viss utsträckning jämförs, med fokus på dess strategier och inställning i förhållande till NAFTA. Man skulle kunna säga att detta är ett fall av hur organisationer i ett lands civila samhälle reagerar på integrationen i ett frihandelsprojekt med starkare ekonomier.

Vi fann Mexiko av intresse då det var det första land i världen som inkorporerades i ett frihandelsblock med länder från *first world*. Fler och större frihandelsprojekt mellan USA och latinamerikanska länder är på planeringsstadiet och dessa har ofta utsatts för kritik bland annat från den så kallade antiglobaliseringsrörelsen i samband med t.ex. World Social Forum. Vi ser härmed att det finns en aktualitet i problemområdet kring kopplingarna mellan frihandelsprojekt och aktivitet hos olika grupper i det civila samhället.

Latinamerika är en region där sociala rörelser varit förhållandevis starka och området har därför varit föremål för studier. Sociala rörelser i Latinamerika har enligt Eckstein med flera utvecklats, stärkts och uppvisat en rad nya strategier (Eckstein 2004:30f). Vi började vår forskningsprocess med att studera litteratur kring sociala rörelser och det civila samhället i Latinamerika i allmänhet och Mexiko i synnerhet. Vi har även studerat litteratur som behandlar Mexikos ekonomiska och politiska historia med fokus på neoliberal reformer. Vår uppfattning är att den mest tongivande organisationen som uttryckt kritik mot NAFTA utgörs av nätverket RMALC (Aart Scholte 2002:41). Samtidigt har vi sett att zapatiströrelsen i form av organisationerna EZLN och FZLN rönt stor internationell uppmärksamhet såsom kritiker av neoliberalism och motståndare till NAFTA. RMALC och zapatisterna har mycket olika agendor och strategier och deras koppling till NAFTA är av skild karaktär. Vår ambition har varit att få en någorlunda bred representation genom att studera olikartade yttringar i civilsamhället. För att få en uppfattning om dessa grupper har vi studerat deras

eget publicerade primärmaterial i form av hemsidor, kommunikéer etc. men har även använt oss av sekundärkällor i form av forskning och litteratur kring dessa grupper.

Vi har valt att göra en teorikonsumerande studie där vi främst använt oss av gramsciansk och neogramsciansk teoribildning. Anledningen till att vi fokuserar på dessa teorier är att vi fann att de har en ambition av att koppla uppkomsten av sociala rörelser till strukturella förändringsprocesser i världsekonomin. Brister i teorianvändandet kan sägas utgöras av att vi upplever att dessa teorier egentligen fordrar en betydligt mer ingående analys av den världsekonomiska utvecklingen; produktivkrafternas förändringsprocess och produktionssystemets föränderlighet på en global nivå. Resonemangen förs ofta på en hög teoretisk nivå där man diskuterar strukturella förändringar i historiska skeenden och de begrepp som används kan vara svåra att operationalisera på en lägre abstraktionsnivå.

Angående validitetskravet, att det undersöks som avses att undersökas, (Lundquist 1993:101) kan sägas att en fullständig tillfredsställelse av detta troligen är omöjlig exempelvis av den anledningen att hela det mexikanska civilsamhället eller alla dess grupper knappast låter sig studeras som ett enda analysobjekt. Det vi måste göra är enskilda nedslag vilka vi hoppas är relevanta och i någon utsträckning säger oss något om den verklighet vi ämnar undersöka. Vi förstår det civila samhället som en ständigt pågående process av heterogen karaktär och har bara sett till en liten del av detta. Det finns vidare inga självklara svar på hur en operationalisering bör gå till (Esaiasson 2005:57). Vår operationalisering har gått ut på att undersöka aktivitet och strategi hos olika mexikanska organisationer, man skulle kunna tänka sig andra tillvägagångssätt och argumentera för att vårt val av organisationer är missvisande, exempelvis då vi valt att endast se till organisationer som uttryckt kritik mot NAFTA. Vårt arbete har vidare präglats av ett variabeltänkande där vi har sett NAFTA som oberoende variabel och mexikanska CSO:s (civil society organisations) aktiviteter som beroende variabler.

1.2.2 Material

Vi har främst använt oss av sekundärmaterial i form av böcker och artiklar av företrädevis vetenskaplig karaktär. Forskning bedriven av Eckstein har visat sig utgöra en viktig grund för information angående sociala rörelser i Latinamerika. Icaza har bidragit med fakta och reflektioner om hur den transnationella aktivismen tagit form i Mexiko. Gramsci har studerats främst genom Simon och för en inblick i neogramscianska tankebanor har vi läst Gill, Gills och Morton. Vi har även använt oss av en forskning som söker problematisera de neogramscianska förhållningssätten såsom Icaza.

Då det gäller de båda mexikanska rörelser vi studerat har vi för att få fram en så bred bild som möjligt även använt oss av primärkällor, i form av hemsidor.

Generellt kan även sägas att zapatiströrelsen gett upphov till en omfattande litteraturproduktion medan andra kritiska röster i Mexiko inte blivit representerade på samma sätt i forskning och litteratur. Detta gäller i högsta grad RIMALC. Icaza har visat sig vara en av få forskare som uppmärksammat detta nätverk. Materialet rörande zapatiströrelsen har visat sig omfattande men problematiskt. Ofta framgår det att det är framtaget av grupper och personer som utgör en del av den solidaritetsrörelse som omgärdar zapatisterna. Litteraturen kan därför delvis sägas ha producerats i syfte att uttrycka sympati för zapatisterna och vi är medvetna om vikten av att själva inneha ett kritiskt förhållningssätt och har försökt förhålla oss till allt material på detta sätt. Dessutom har det visat sig att litteraturen kring zapatisternas militära gren varit betydligt mer omfattande än om den mer civila.

Materialet kan alltså sägas lämna en del övrigt att önska, det hade exempelvis varit av intresse om vi haft möjlighet att göra intervjuer och fältstudier. De fenomen som vi studerar är av förklarliga skäl bristfälligt representerade i svensk media. Vi har sett oss tvungna att använda oss av ett antal internetkällor men har försökt göra urval som ligger i linje med krav på seriositet och tillförlitlighet t.ex. genom att använda internetpublicerat vetenskapligt material.

1.3 Grundläggande begrepp

1.3.1 Neoliberalism

Neoliberalismen är en politisk och ekonomisk åskådning i vilken huvudtanken är att ekonomisk och social utveckling bör ske utan statligt ingripande (Nationalencyklopedin "neoliberalism" 051120). Centralt för denna ideologiska praktik är vidare privilegierandet av marknadskrafter, pris och handelsfrihet samt avlägsnandet av hinder för fri rörlighet av land, arbetskraft och kapital, globalt och inom nationalstatens gränser (Eckstein u.å.: 7).

Neoliberal reformer introducerades i den mexikanska ekonomin i början på åttiotalet som ett sätt att bemästra makroekonomiska problem. Neoliberalismen manifesterades i privatiseringar av statliga tillgångar, frihandel och skattereformer och ekonomin fick en alltmer exportorienterad inriktning (Icaza 2004a:128).

1.3.2 Neoliberal globalisering

Globalisering är ett oerhört omtvistat begrepp som varit föremål för en omfattande teoretisk diskussion. Vi har inte möjlighet att här diskutera

globaliseringsbegreppet särskilt djuplodande utan måste nöja oss med att finna en del teoretiska ramar att stödja oss på vad gäller begreppet *neoliberal globalisering*. Vi ska senare visa hur detta begrepp kan kopplas till Gramscis hegemonibegrepp. Gills och andra neogramscianska teoretiker menar att vår historiska situation kan förstås utifrån en process av neoliberal globalisering. Denna process utmärks av att staters kapacitet försvagas och att den strukturella makten hos kapitalet ökar, samt att detta sker parallellt med att sociala konflikter såsom klasskonflikter skärps. Det anses vidare föreligga en homogenisering i staters policy för att skydda intressen hos de globala marknadskrafterna. Det bildas nya transnationella institutioner som syftar till att underlätta för detta globala kapital och formeras en exkludering i politiskt beslutsfattande av samhällskrafter som representerar något slags motstånd till denna världsordning. Kritikerna menar att ekonomin blir auktoritär i förhållande till samhället och begrepp som demokrati blir urlakade och får en alltmer formalistisk funktion. Enligt Gills kommer den centrala politiska konflikten inom den närmaste framtiden att ligga mellan den neoliberala globaliseringens företrädare och sociala krafter som motsätter sig densamma (Gills 2000:3 ff). Den neoliberala globaliseringen anses vidare ha institutionaliserats av framförallt Världsbanken och IMF genom sina strukturanpassningsprogram (Gills 2000:259).

1.3.3 Civilt samhälle

Begreppet civilt samhälle har en lång idéhistorisk tradition och har varit föremål för en rad försök till tolkningar och definitioner kring vad som bör räknas in i detta begrepp (Van Rooy 2004:5). Det är dock en vanlig uppfattning att det civila samhället utgör ett koncept som är viktigt för förståelsen av politisk förändring och demokratisk utveckling (Boussard 2003:72). Generellt kan sägas att civila samhället ofta ses som en sfär som befinner sig mellan stat och marknad, även om det är svårt att dra några tydliga gränser mellan dessa arenor. Därför tenderar definitionen av det civila samhället att bli väldigt vid (Van Rooy 2004:6). En del tolkningar innebär att det civila samhället förstås som en sfär där aktörerna är utan partipolitisk strävan, vilket utelämnar politiska partier från definitionen (Lund 2003:54). Boussard ser det civila samhället som kollektiva sammanslutningar på frivillig basis och med ett icke profitsökande engagemang som inte tillhör stat eller familjesfären Boussard (2003:81). Andra infallsvinklar såsom Gramscis inkluderar både politiska partier och familjer i det civila samhället. Hos Gramsci finns heller ingen tydlig distinktion mellan stat och civilt samhälle (Simon 2001:79). Det civila samhället kan inte förstås eller analyseras som en homogen enhet utan utmärks av motstridiga intressen och ständig förändring. Av den anledningen är det ofta mer fruktsamt att se till de organisationer, CSO:s (Civil Society Organisations) som är det civila samhällets centrala aktörer (Boussard 2003:83, Van Rooy 2004:7). I denna uppsats har vi valt att koncentrera oss på några sådana CSO: s.

Vår uppfattning av det civila samhället överensstämmer med de infallsvinklar som ser denna arena som en heterogen föränderlig och motsägelsefull sfär. De CSO:s vi tittat på står, i enlighet med exempelvis Boussards krav, inte under direkt statlig kontroll och har inte ett vinstdrivande primärt syfte. De har kollektiva syften och anspråk (Boussard 2003:80 f). Vad gäller EZLN skulle det kunna anses tveksamt att inkludera en gerillaorganisation i konceptet civila samhället men samtidigt kan man se att zapatiströrelsen stimulerat uppkomsten av en civil gren, FZLN och vi menar att det är svårt att separera EZLN och FZLN från varandra. Vi anser vidare att dessa grupper ryms inom exempelvis Gramscis definition av det civila samhälle även om denna inte ges en heltäckande representation via dessa organisationer (då vi exempelvis inte ser till politiska partier eller familjen). En gramsciansk tolkning innebär att det civila samhället innefattar alla organisationer och institutioner som inte rör stat eller produktionsapparat (Simon 2001:80) vilket lämnar utrymme för gerillaorganisationer men inte den statliga armén. En heltäckande studie av det civila samhället låter sig emellertid som nämnts inte göras, oavsett vilka sfärer eller delar som tillåts utrymme inom begreppet civilt samhälle.

1.3.4 Sociala rörelser

Det finns en mängd definitioner av begreppet sociala rörelser. Med en enkel men vid definition kan dock sägas att med sociala rörelser menas organisationer, grupper av personer och individer som arbetar tillsammans för att genomföra förändringar i samhället. Detta kan kontrasteras mot mer organiserade NGOs eller politiska partier (Kaldor 2003:82)

En social rörelse kännetecknas av olika typer av handlingar, såsom produktion och spridning av kunskap, information och symboler, resursmobilisering, skapandet av organisationer, kampanjer, demonstrationer, nätverk och aktioner av olika slag. Sociala rörelsers syfte är inte nödvändigtvis demokratiskt men har historiskt sett lett till ett ökat folkligt inflytande och demokratisering.

En social rörelse kan sägas vara en ”politisk utmaning mot den etablerade samhällsordningen” (Thörn 2004:156f). Enligt Edwards tenderar framgångsrika sociala rörelser att ha några saker gemensamt: En kraftfull idé och agenda, effektiva kommunikationsstrategier för att få in sina idéer i politiken, regering eller media, samt en stark social bas som har kraften och omfattningen som behövs för att få ovanstående målgrupper att lyssna och se till att rörelsens intressen blir representerade på det sätt man önskar (Edwards 2004:33).

1.4 Bakgrund

1.4.1 NAFTA

NAFTA är ett regionalt integrationsprojekt mellan Mexiko, USA och Kanada. NAFTA:s mest centrala uppgifter ligger i att avlägsna tullavgifter och att underlätta för kapitaltransaktioner inom området (Dominguez föreläsningar 2000). Avtalets huvudfokus ligger på bestämmelser kring handel och investeringar (Poitras 2001:115). NAFTA föregicks av ett frihandelsamarbete mellan USA och Kanada vilket har sina rötter i avskaffandet av tullavgifter inom bilindustrin (Nationalencyklopedin "NAFTA"051112). 1990 började förhandlingarna kring att integrera Mexiko i NAFTA (Wise 2003b:1). 1993 ratificerades avtalet av den amerikanska kongressen (Nationalencyklopedin "NAFTA" 051112) och NAFTA trädde i kraft den första januari 1994.

Avtalet innehåller inga klausuler om fri rörlighet för arbetskraft och inte heller klausuler rörande social kompensation för att utjämna sociala skillnader mellan ekonomiskt olika områden. Sidoavtal finns dock vad gäller miljö och arbetslagstiftning. (Dominguez föreläsningar 2000). Det påstås ofta att NAFTA "låser in" politiskt beslutsfattande i ett neoliberalt ramverk. Tanken var att man efter NAFTA: s implementering inte skulle kunna återgå till gamla tiders statliga kontroll av ekonomin. De neoliberala reformer som introducerades i den mexikanska ekonomin på åttiotalet skulle fortlöpa under institutionaliserade former (Poitras 2001:114). I dagsläget pågår förhandlingar om flera och större frihandelsprojekt såsom FTAA: Free Trade Area of The Americas, vilket ämnar inbegripa alla länder på den amerikanska kontinenten förutom Kuba (RMALC 051114).

1.4.2 NAFTA och den ekonomiska och sociala utvecklingen

Mexico har skrivit under fler frihandelsavtal än något annat land i världen (Wise 2003a:2). Då NAFTA-avtalet förhandlades menade dess förespråkare att avtalet skulle innebära ett stort ekonomiskt lyft för Mexiko. Man räknade med att en ökad export och ökade investeringar skulle leda till en ökad tillväxt och förbättrade lönenivåer. Det fanns också en närmast psykologisk förhoppning om att avtalet skulle öka förtroendet för Mexiko på den internationella arenan. Efter ekonomiska kriser under 1980- och 90-talen behövde Mexiko en strategi för att locka till sig utländska investeringar (Poitras 2001:113). Mexikanska organisationer var dock skeptiska mot bakgrund av de komplikationer man ansåg sig ha upplevt via andra former av frihandel, till exempel i samband med GATT avtalet (Wise 2003a:1). Ifrågasättandet av NAFTA grundade sig bland annat i att avtalet inte inbegrep

frågor gällande miljö och arbetsrätt. Under förhandlingarna arbetade en mängd grupper för att få en mer social agenda till stånd. Bland annat kontaktade amerikanska fackföreningar mexikanska fackliga organisationer vilket resulterade i samarbetsavtal dessa grupper emellan. Från amerikanskt håll var man orolig att de låga lönerna i Mexiko skulle pressa ner lönenivåerna i den amerikanska tillverkningsindustrin. Både mexikanska och amerikanska organisationer var bekymrade över den bristande hänsyn till miljöfrågor som man ansåg att NAFTA presenterade. Problem med miljöförstöring kring gränsområdet blev ett av argumenten mot frihandelsavtalet. Sidoavtal har sedermera framtagits som lyfter fram dessa frågor men har kritiserats för att vara i praktiken betydelselösa (Dominguez föreläsningar 2000, Poitras 2001:115f).

Med NAFTA har Mexiko, som varit en av världens mest skyddade ekonomier förvandlats till en av världens mest öppna. NAFTA har delvis levt upp till förväntningarna då man sett en ökning i investeringar och handel. Många har dock menat att detta inte lett till fördelar för landets befolkning i stort eller till förbättringar för landets miljö. Snarare menar man att NAFTA inte är någon modell för hållbar utveckling i Mexiko, utan har lett till försämrade förhållanden inom en rad områden. I tillverkningsindustrin, vilken tidigare har visat en tydlig ekonomisk tillväxt, har antalet arbeten minskat sedan inträdet i NAFTA. De nya arbeten som skapats har många gånger varit i den informella sektorn och arbetskraften har blivit mer beroende av arbeten utan inkomst- och sociala garantier. Lönerna har minskat och fattigdomen har ökat. Många kritiker menar att den neoliberal modellen har slagit särskilt hårt mot befolkningen på den mexikanska landsbygden. Detta då jordbrukssektorn är i kris beroende på ökande import och fallande internationella priser på jordbruksvaror. NAFTA har dessutom inneburit en rad miljöproblem (Wise 2003 b:1-2). Det råder delade meningar kring huruvida NAFTA är huvudorsaken till dessa försämrade förhållanden men ofta ses de neoliberal reformerna som åtminstone en del av förklaringen till problem med sänkta löner och ökad arbetslöshet. (Poitras 2001:123f).

Uppsatsen kommer att relatera till teoretiska resonemang av varierade slag men har en grund i gramsciansk och neogramsciansk teoribildning. Detta kapitel kommer att diskutera och definiera huvudbegreppen inom den gramscianska och neo-gramscianska skolan. Andra närliggande teoretiska utgångspunkter har hämtats från statsvetenskaplig forskning kring sociala rörelser och neoliberal ekonomisk utveckling i Latinamerika.

2.1 Gramsci och den neogramscianska skolan

Antonio Gramsci (1891-1937) räknas ofta som en av de mest betydelsefulla marxistiska teoretikerna. Gramsci var en av grundarna till det italienska kommunistpartiet och hans bidrag till den marxistiska teoriutvecklingen ligger bland annat i hans tänkande kring det civila samhället, samt i hans utveckling av hegemonibegreppet (Nationalencyklopedin "Gramsci" 051115), som vi diskuterar nedan. Den neogramscianska teoribildningen har utvecklats inom området *Internationella Relationer* och fokuserar liksom Gramsci på hegemonibegreppet i förståelsen av den aktuella världsordningen (Bieler och Morton 2003).

Gramscis tänkande skiljer sig från det traditionellt marxistiska bland annat i det att ideologi och kultur (det som brukar kallas överbyggnad) ges en stor betydelse i relation till produktionsförhållandena, (det som brukar kallas ekonomisk bas) samt till det faktum att mänsklig aktivitet och den emancipatoriska potentialen hos denne anses mycket viktig i relation till ekonomiska strukturer (Icaza 2004b: 9). Vikt har lagts vid idéer och ideologi till en sådan grad att Gramsci och neogramscianerna har anklagats för att inta en teoretisk position som närmar sig idealismen. Enligt ett neogramscianskt förhållningssätt har den neoliberala globaliseringen lett till uppkomsten av nya typer av kollektiva aktörer. Det är härvidlag viktigt att studera mänsklig aktivitet och motstånd i relation till en rådande världsordning (Bieler och Morton 2003).

Gramscis teorier kan ses som ett verktyg för att förstå hur underställda grupper och klasser i samhället organiseras som en motvikt till neoliberal globalisering (Otero 2004: 6). De gramscianska perspektiven söker förstå relationen mellan strukturella krafter i skapandet av en social ordning och identifiera möjliga alternativ som kommer ifrån motståndskrafter. (Icaza b 2004:10).

2.1.1 Hegemoni

Hegemonibegreppet anses vara ett av Gramscis mest centrala bidrag till den marxistiska begreppsapparaturen och är centralt för en analys av samhället och av samhälleliga förändringar. Begreppet syftar till att förklara hur en viss samhällsgrupp kan upprätthålla sin maktställning och dominans utan att underordnade grupper revolterar. Gramsci menade att när en samhällsgrupp eller klass dominerar de materiella resurserna och har lyckats institutionalisera sin ideologi så har denna grupp skapat en hegemoni eller blivit hegemoniserad. Hegemonin innebär att den härskande klassen eller gruppen till exempel inte behöver använda våld därför att de kontrollerade grupperna i stor utsträckning "samtycker" till den rådande ordningen. Detta samtycke är en del av hegemonin. Enligt Gramsci har kultur och ideologi en så central funktion i hegemoniseringsprocessen att hegemoni till en viss grad kan förstås som makten över tanken. De undertryckta grupperna anammar den hegemoniska världsåskådningen och en viss uppsättning idéer och synsätt ses som ingående i ett slags "sunt förnuft" och hegemonin skapar en slags ramverk för vilka synsätt som överhuvudtaget blir möjliga (Andrén 2000). Enligt Gramsci är stat och civilt samhälle intimt sammanlänkade på så vis att formella institutioner som förkroppsligar statens maktsfär (regering, politiska partier, militär etc.) kan utöva dominans över informella institutioner och organisationer i det civila samhället (såsom kyrka, media och utbildningsväsende). Hegemonin är ett uttryck för dominans men begreppet är mer djupgående i den bemärkelsen att hegemonin fördunklar dominansen och gör den osynlig så att den uppfattas som något naturligt eller självklart (Gills 2000:257). Hegemoni kan förstås som en indirekt form av ekonomisk och politisk dominans (Icaza 2004b:11).

För Gramsci hade hegemonin framför allt en nationell betydelse men neogramscianerna har ofta försökt göra en tolkning av begreppet som är applicerbar på en internationell världsordning. Hegemonin har olika nivåer av samtycke och tvång vilka uttrycks genom den globala politiska ekonomins institutioner. Internationella organisationer anses i enlighet med en gramsciansk analys skapa, bevara och legitimera hegemonin (Bengtsson 2001:47). Spridningen av idéer och institutioner utgör grunden för förståelsen av en hegemoni på global nivå. Statsapparaten kan ses som en kanal för internationaliserade krafter såsom särskilda modeller för ekonomisk utveckling eller handel (Gills 2000: 257f). En världsordning består enligt Gill av en relativt bestående samling idéer, institutioner och materiella krafter som tillsammans formar historiska strukturer. Enligt Gill har det sedan 1970-talet skett en övergång mot en neoliberal världsordning som nu befinner sig i en process av ifrågasättande. Denna övergång exemplifieras av ökande strukturell styrka hos det internationella kapitalet. Jämte denna process sprids neoliberal idéer och en institutionalisering av dessa idéer. NAFTA kan ses som ett uttryck för denna typ av institutionalisering (Hettne 1995: 68ff). NAFTA-projektet innebär i enlighet med detta resonemang att det politiska

beslutsfattandet ”låses in” i neoliberala institutionsramar och innebär en policyharmonisering bland beslutsfattande organ. Detta märks bland annat i att de regleringar som finns i NAFTA väger tyngre än nationella lagar och regelverk. (Chomsky 1995:11, Gills 2000:258). På detta sätt utvecklas neoliberala idéer i enlighet med resonemanget kring hegemonibegreppet till att bli en del av ”den naturliga ordningen” (Gills 2000:258) och projekt såsom NAFTA blir ett exempel på den institutionalisering av hegemoni som är central för dess bibehållning. Neoliberal globalisering kan alltså i enlighet med ett gramscianskt synsätt förstås i termer av hegemoni.

Centralt för Gramsci och de neogramscianska teoretikerna är att hegemoni aldrig fungerar enhetligt utan kontrahegemoniska krafter kan alltid uppstå som en följd av de inneboende motsättningar som finns (Gills 2000:258). Hegemonin kan sägas stimulera uppkomsten av kontrahegemoniska krafter samtidigt som den absorberar dessa (Bengtsson 2001: 47). Arenan för den hegemoniska kampen är framför allt det civila samhället. Den politiska praktiken blir här i förlängningen en hegemonisk strävan och dess utformning i form av exempelvis retorik och organisering mycket viktig såsom bärare av samhällsliga förändringspotentialer (Wennerhag 2000:25). Vad som utmärker en kontrahegemonisk kraft och hur dessa kan fungera, alternativt absorberas, skall vidare utvecklas senare i detta avsnitt.

2.1.2 Kontrahegemoni

Ett sätt att närma sig studier av de sociala rörelserna är att undersöka potentialen hos dem att utgöra kontrahegemoniska krafter (Gills 2000:258) Hegemonin är aldrig helt komplett eller monolitisk utan kontrahegemoniska krafter kan alltid uppstå i relation till hegemonin. Resonemang kring hegemonisk makt är intimt förknippade med resonemang kring motstånd inom neogramsciansk teoribildning (Icaza 2004b:11)

Syftet med en kontrahegemonisk kraft är att utveckla organisatorisk möjlighet för etablerandet ett rivaliserande historiskt block visavi den rådande hegemonin genom ett långsiktigt ställningskrig (Gills 2000:261). De kontrahegemoniska krafterna måste utveckla allianser för att kunna formulera politiska alternativ (Gill 1988: 64ff).

2.1.3 Historiskt block

Ett begrepp som är intimt sammanlänkat med hegemonibegreppet är begreppet historiskt block. Ett historiskt block definieras hos Gramsci som en viss världsordning under en bestämd tid. Det historiska blocket är en sammansmältning av det materiella och det ideologiska. I en marxistisk idétradition handlar det om att utveckla och komma ifrån bas/överbyggnadsskissen (Wennerhag 2000:30). Begreppet är mer

omfattande än begreppet struktur. Det historiska blocket utgörs av en speciell sammansättning av hur materiella tillgångar och vilka idéer som är rådande och hur dessa institutionaliseras och förknippas med vissa specifika aktörer (Bengtsson 2001: 47ff). Det historiska blocket består av en uppsättning sociala relationer som innefattar politiska, ekonomiska och kulturella aspekter som gemensamt skapar en viss dominerande världsåskådning (Gills 2000:258). Det historiska blocket är den uppsättning allianser på vilken hegemonin är baserad (Simon 2001:31). Ur ett globalt perspektiv kan man analysera Nord-Syd relationer med detta synsätt och Morton menar att detsamma gäller bilaterala relationer såsom exempelvis relationen USA – Mexico. Enligt bland andra Morton är det möjligt att förstå neoliberalismen som ett nutida historiskt block där USA utgör ett centrum

Under Salinas regeringsperiod i Mexiko (1988-1994) introducerades ett flertal neoliberal reformer som framför allt manifesterades i privatiseringar av statliga företag och förhandlingar kring och introducerandet av frihandel och detta kan relateras till ovan nämnda begrepp. Institutioner såsom IMF och Världsbanken utgör exempel på hur den neoliberal ideologin har institutionaliserats och därmed utgör centrala delar i detta historiska block (Gills 2000:259).

2.1.4 Ställningskrig och rörelsekrig

Vi har tidigare diskuterat kulturen och ideologins centrala ställning i Gramscis uppfattning av samhället och samhällsliga förändringsprocesser. Eftersom makt och dominans är så förknippade med ideologi och kultur kan ett direkt statligt maktövertagande aldrig vara tillräckligt för att bryta med en rådande hegemoni, eller konstruera ett nytt historiskt block. Istället måste även alla de sfärer som är kopplade till kultur och ideologi också övervinnas. Det räcker alltså inte för de underordnade grupperna att störta makthavarna genom exempelvis en militärkupp. Ett maktövertagande måste föregås av ett s.k. *ställningskrig*, vilket är ett långsiktigt projekt att övervinna hegemoni i fråga om ideologi och kultur. Det är genom ett *ställningskrig* som man ”övervinner” det civila samhället, det är alltså inte tillräckligt att vinna makt över särskilda politiska institutioner (Andrén 2000). Gramsci ställer begreppet ställningskrig mot begreppet rörelsekrig som innefattar det praktiska maktövertagandet över administrativa och politiska institutioner. Många analytiker har observerat att skillnaden mellan den nya mexikanska gerillarörelsen och andra latinamerikanska gerillor är att gerillan i Mexiko inte strävar efter ett konkret maktövertagande utan ofta proklamerat sitt intresse av att arbeta visavi det civila samhället (Gills 2000:261).

2.1.5 Trasformismo/Idétransformation

Gramscis begrepp om idétransformation (trasformismo) är viktig för förståelsen av hegemonins fortlevnad. Man utgår ifrån att idéer som skulle kunna hota det hegemoniska tillståndet absorberas och i någon mån avväpnas och justeras till att passa in i de dominerande konstellationerna av maktutövande principer (Gills 2000:258). Icaza kommenterar relevansen i denna process hos aktörerna själva och menar att neogramscianismens teoretiker ofta tenderar att ha ett oproblematiskt förhållande till aktörerna inom det civila samhället i form av exempelvis organisationer(Icaza 2004:85).

2.1.6 Gramsci och det civila samhället

Gramscis tänkande präglas av en motstridighet i synen på det civila samhället: Det civila samhället ses dels som en arena central för stabiliseringen av dominans och hegemoni och dels en terräng där olika hegemoniprojekt kan mötas (Cohen och Arato 1992:142). Samtidigt som det civila samhället utgör en arena för dominans är det enligt Gramsci den sfär där kontrahegemoniska projekt kan skapas och emancipatoriska projekt utvecklas (Cohen och Arato 1992:138 ff).

Icaza betraktar grupper i det civila samhället som bärare av både reproducering av hegemoni och motstånd till densamma. Hon problematiserar dikotomiseringen hos neogramscienska teoretiker som enligt henne tenderar att betrakta grupper som varandes antingen kontrahegemoniska eller i någon mån försvarare av den rådande ordningen. Icaza menar att grupper i det civila samhället kan spela båda dessa roller parallellt (2004a: 85). Enligt Simon inbegriper Gramscis definition av det civila samhället alla så kallade privata organisationer såsom kyrkor, fackliga rörelser, politiska partier och kulturella föreningar som är skilda ifrån produktionsprocessen och från statsapparaten. Staten och det civila samhällets sfärer kan dock gå in i varandra, vilket är fallet med exempelvis utbildningsväsendet. Gramsci skiljde mellan civilt och politiskt samhälle (som representeras av statens olika institutioner, domstolsväsende, militär etc.) och menade att maktrelationerna i det civila samhället präglades av hegemonins dominans medan det politiska samhället var kopplat till mer direkta former av dominans och maktutövning (Simon 2001:78ff).

Eftersom Gramsci såg att det civila samhället var en plats där ett socialistiskt alternativ kunde utformas var han intresserad av det civila samhällets strategier. Samtidigt såg han att maktrelationer finns inneboende i det civila samhället och i de organisationsformer som utvecklas i detsamma. Det finns alltså ingen huvudsaklig maktkonflikt mellan stat och civilt samhälle såsom varandes två motparter utan maktrelationer är centrala också inom det civila samhället som präglas av konflikter och motsägelsefullhet. Det civila samhället kan alltså både

reproducera och bjuda motstånd till rådande makt och dominansordningar (Icaza 2004 b:13).

2.2 Neoliberalism, neoliberal globalisering och sociala rörelser

Den neoliberal ekonomiska globaliseringen innebär enligt Gills en paradox i förhållande till sociala rörelser då den både försvagar och samtidigt aktiverar motståndet. Vår tids centrala politiska motsättning ligger enligt Gills mellan den neoliberal ekonomiska globaliseringen å ena sidan och sociala krafter som bjuder den motstånd, å den andra (Gills 2000:3).

Susan Eckstein har studerat de neoliberal reformerna i Latinamerika och frågat sig vilka effekter dessa skapat i form av motstånd och protester. Hon delar uppfattningen hos bland andra de neogramscianska teoretikerna att den neoliberal ekonomiska modellen inneburit en uppsättning problem för en bred allmänhet i många latinamerikanska länder och problematiserar den liberala uppfattningen att marknadsekonomi leder till demokratisk utveckling. Hon menar bland annat att demokratiseringen ofta tenderat att öppna endast formella kanaler för inflytande. Eckstein menar även att neoliberalismen indirekt skapat nya typer av sociala rörelser, med nya uppsättningar av krav och att dessa rörelser är baserade på nya socialt konstruerade identiteter. Många av de rörelser som vuxit fram under neoliberalismen har varit *multi-klass* och *multi-grupp* baserade (Eckstein u.å:28f). Enligt henne finns det en rad kopplingar mellan den neoliberal ekonomiska modellen och motståndets karaktär men att detta samband inte är enkelt eller direkt. Neoliberalismen attackeras sällan på ett strukturellt plan, utan protester är direkta och lokala. Oftast har protesterna inte rört neoliberalismen som ideologi eller ekonomisk modell. Kritik har istället rört konkreta och vardagliga förändringar som Eckstein anser att neoliberalismen har fört med sig. Ofta är det försämringar i vardagen man protesterar mot och inte neoliberalismen eller NAFTA-avtalet i sig, då det många gånger inte ens finns någon medvetenhet om kopplingen mellan avtalet och konsekvenserna (Eckstein u.å:27, Eckstein 2004:32). Det finns heller inget direkt samband mellan neoliberalism och motstånd eftersom de sociala rörelsernas framväxt och förutsättningar har att göra med en rad andra faktorer. Exempel på sådana faktorer är statens struktur, relationen mellan stat och civilt samhälle, historiska förutsättningar, befolkningens tillgång till individuella och kollektiva rättigheter och dess underliggande identiteter (Eckstein u.å:1). Neoliberalismen har också väckt antimoderna anspråk vilket manifesteras t.ex. i zapatiströrelsens krav på rättigheter. Dessa krav baseras på lokala traditioner och ses om ett motangrepp på en slags universell modell (exempelvis vad gäller ägandet av jord och den ekonomiska organiseringen av jordbruket) som neoliberalismen anses föra med

sig. Mobiliseringsstrategierna har förändrats parallellt med att nya rörelser har öppnat upp för allianser mellan nya grupper. Ett tydligt exempel på detta är utnyttjandet av informationskanaler såsom internet och massmedia som blivit en viktig länk mellan exempelvis representanter för ursprungsbefolkningar på landsbygden och solidariserande grupper i städerna. Demokratiseringsprocesser har dessutom inneburit en minskad grad av censurering vilket man har kunnat utnyttja (Eckstein u.å: 28).

Även om många protester inte varit direkt riktade mot neoliberalismen så har en sådan kritik varit artikulering i de protester som mött IMF och Världsbanken i samband med olika toppmöten. Dessa protester kan relateras till en internationalisering av de sociala rörelserna. Enligt Gill kan effektiviteten i dessa ligga i det självförtroende som uppnås genom att lokala och enskilda protester kopplas samman till ett mer generellt panorama, där problem och motstånd sammankopplas på en global arena. Gill menar att det finns en ökad medvetenhet kring sambanden mellan exempelvis miljö, handel och investeringsregleringar bland aktivister runt om i världen. Han menar också att det finns en utveckling mot ett globalt civilt samhälle bestående av både progressiva och reaktionära krafter, av NGO:s men också av transnationella företag (Gill 2003:220 f). Gills synsätt kontrasteras alltså mot Ecksteins som ser en avsaknad av medvetenhet mellan lokala protester och ett globalt panorama.

Drainville påpekar att sociala rörelser i Latinamerika traditionellt haft ett nationellt fokus och att internationaliseringen av dessa är en relativt ny process som hänger samman med den regionalisering av det ekonomiska systemet som just nu pågår (Drainville i Mace och Bélanger 1999). Projekt såsom NAFTA har enligt Drainville skapat ett behov av internationellt samarbete de kritiska rösterna emellan, även om kritiken hittills varit fokuserad på nationella intressen. Drainville menar att regionala integrationsprojekt har drivit fram både internationella och nationella sammanslutningar i civila samhället (Drainville i Mace och Bélanger 1999). En del betraktare ser de nya internationella samarbetsformerna som den mest positiva effekten av en neoliberal utveckling på global nivå (Wise 2003a: 224). Andra menar att det är viktigt att problematisera dessa internationella samarbetsformer. Dominguez kommenterar till exempel att samarbeten mellan mexikanska och amerikanska fackföreningar traditionellt har präglats av asymmetriska relationer. Ofta blir samarbetsorganisationer ifrån USA och Kanada ett slags paternalistiska beskyddare av de mexikanska organisationerna, och får på så sätt möjlighet att bestämma både villkor och strategier. (Dominguez 2001:4).

Kaldor nämner olika typer av aktörer i det globala civilsamhället. De båda rörelser i Mexiko vi valt att studera skulle kunna falla under Kaldors kategori av *Nya antikapitalistiska rörelser under sena 1990 och 2000-talet*. Typiskt för denna typ av rörelser är solidaritet med offer för globaliseringen och en kamp för motarbetandet eller reformen av globala institutioner. Den sociala kompositionen består främst av arbetare, jordbrukare och studenter. Deras typ av organisation är nätverk av NGOs, sociala rörelser och gräsrotsorganisationer. Oftast agerar man i dessa rörelser genom parallella toppmöten, direkt aktion, media, samt med mobilisering med hjälp av Internet. När man ser till maktrelationerna hos dessa

rörelser karakteriseras de av att de söker konfrontation med stater, internationella institutioner och transnationella företag (Kaldor 2003:80-81).

3 grupperingar

Frihandelskritiska

3.1 Zapatiströrelsen

3.1.1 Organisation

Den första januari 1994, då NAFTA trädde i kraft, utbröt ett väpnat uppror i Mexikos sydligaste delstat Chiapas. Upproret startades av EZLN, zapatisternas nationella befrielsearmé, och kom att röna stor internationell uppmärksamhet. Detta blev startskottet för gerillagruppens kamp mot den mexikanska regeringen (Encyclopedia Britannica "zapatista" 051207). Zapatisterna anses av många ha utmanat den neoliberala modellen som ingen annan tidigare grupp och anses även ha inspirerat andra att göra motstånd, såväl i Mexiko som internationellt. (Wise 2003a:7).

Zapatisternas ledare, subcomandante Marcos, menade i en intervju att NAFTA innebär en dödsdom för indianska minoriteter i Mexiko (Otero 2004: 225). Förutom en kritik av neoliberalismen och NAFTA har zapatisterna krävt ekonomiska och sociala reformer. Zapatisternas politiska plattform består huvudsakligen av fyra teman: indianernas rättigheter, antineoliberalism, kvinnors rättigheter och demokrati (Rochlin 2002:216).

En stor del av befolkningen i Chiapas lever av jordbruk och zapatisterna har starkt kritiserat de markreformer som kommit med neoliberalismen. Zapatisterna krävde till exempel skydd för mark som hotades under president Salinas marknadsorienterade jordbruksreform, samt protesterade mot att bidrag till jordbruket drogs tillbaka. Omformuleringen av artikel 27 i den mexikanska konstitutionen ses som en av de viktigaste anledningarna till upproret i Chiapas. Jord som tidigare endast kunde ägas kollektivt i så kallade *ejidos* blev föremål för privatiseringar (Gills 2000:263f). Kravet på privatiseringar av *ejidos* restes av Bushadministrationen och var en förutsättning för att NAFTA-avtalet skulle kunna undertecknas (Renk mfl.1997).

Det stod klart ifrån början att majoriteten av zapatiströrelsen har en rekryteringsbas hos ursprungsbefolkningen (Otero 2004: 225). Förutom att finna stöd hos den indianska befolkningen i Chiapas har zapatisterna även vunnit sympatier hos generella kritiker av globalisering, och hos dem som från ett vänsterperspektiv kritiserar den mexikanska regeringen och dess ekonomiska modell (Rochlin 2002:194).

Flera olika grupper, såsom marxistiska gerillaorganisationer av klassisk latinamerikansk karaktär, har tidigare varit närvarande i Chiapas och kan ses som

föregångare till EZLN. Centralt hos zapatismen har dock varit att man ideologiskt och strategiskt sökt utveckla en alternativ organisationsform i relation till den här typen av grupper och till politiska partier. Detta har skett bland annat genom att man inte söker formell politisk makt och säger sig sträva efter en platt organisationsstruktur (Gills 2000 :262)..

Zapatiströrelsen bestod länge av två grenar: EZLN och FZLN. EZLN är namnet på den militära grenen och grundades 1983. Först tio år senare utfärdade man sina första kungörelser. Då uppmanades Mexikos ursprungsbefolkning att protestera mot enpartistyret av PRI (Partido Revolucionario Institucional) (Encyclopedia Britannica ”zapatista” 051207). FZLN (Frente Zapatista de Liberación Nacional) skapades 1996 som en fredlig organisation vars syfte var att vara en civil icke-våldsamt front som skulle konstruera politik på ”ett annat sätt” bland annat genom gräsrotsarbete. Tanken var att den väpnade konflikten skulle ta slut och EZLN därmed skulle kunna gå upp i FZLN. FZLN formerades som en systerorganisation till EZLN och skulle förhålla sig autonom till denna (FZLN 051126). I november 2005 annonserades officiellt FZLNs upplösning genom en kommuniké undertecknad av subcommandante Marcos. Man proklamerade att en ny epok av den civila zapatismen nu inleds i Mexico och att man planerar formerandet av en ny organisation som ämnas byggas med mer direkt inblandning från EZLN. Man säger sig vilja försöka undvika de fel och brister som tidigare präglat organisationen och istället läggs nu fokus på en alternativ kampanj parallell med presidentvalkampanjen 2006, vilken söker bygga allianser med partier och grupper på vänsterkanten (EZLN 051126).

Sedan EZLNs uppror 1994 har de och regeringen suttit i en mängd fredsförhandlingar, vilka ofta har kritiserats för att inte ha givit några större resultat (Nationalencyklopedien ”zapatister” 051206). Pérez menar att regeringen har reagerat med både lockbete och bestraffning för att kontrollera zapatiströrelsen. Pengar har pumpats in i Chiapas, bland annat för att stärka infrastrukturen men framförallt för att tysta zapatisterna. Man har använt sig av både militär och polis för att kväsa zapatistupproret. Regeringen har också insinuerat att zapatisterna både odlar och handlar med narkotika. Närvaron av NGOs och den internationella uppmärksamhet zapatistupproret frammanat har lett till en ökad försiktighet från regeringens sida ifråga om intervention i området. Viktigt att nämna är också att den katolska kyrkan på många sätt har stött zapatisterna, särskilt i kampen för indianernas rättigheter (Pérez 2001:60 ff). Zapatisterna har väckt internationella sympatier som har organiserats i mycket lösa nätverk där internet spelat en viktig roll som sammanlänkare av grupper och personer i olika länder (Olesen 2002:217).

3.1.2 Strategier

Redan från början använde sig zapatiströrelsen av en mängd strategier. De har använt sig av en kombination av gerilla- och populistisk taktik. Zapatisterna har kombinerat ekonomiska krav med kulturella och politiska sådana och de har även kombinerat påtryckningar för nationella förändringar med lokala (Wise 2003a:7).

En strategi har varit att anordna marscher, vilket har lett till att zapatiströrelsen fått stor publicitet, Det faktum att zapatisterna valde att offentliggöra sig genom en marsch samma dag som NAFTA invigdes kan ses som en strategi att överraska. (Rochlin 2002:171).

Förutom marschen 1994 tågade 1997 mer än tusen zapatister till Mexico city för att framföra sina krav till regeringen, samt för att uppmärksamma grundandet av FZLN (Encyklopedia Britannica "zapatista" 051207). Zapatisterna har också använt sig av historisk symbolism vilket manifesteras bland annat i namnet som syftar tillbaka till en av huvudpersonerna under mexikanska inbördeskriget men även av den karaktäristiska maskeringen av dess medlemmar (Eckstein u.å:7).

Zapatiströrelsens protester har i stor utsträckning gjorts strategiskt genom media och har härigenom väckt stor uppmärksamhet. Man har också lagt ut dokument och kommunicéer på internet vilket i syfte att skapa tillgänglighet för en global publik. På så vis anses zapatiströrelsen av många ha blivit en del av den pågående kampen för social rättvisa internationellt (Wise 2003a: X). Media har också medfört att bilden av subcomandante Marcos som en ikon stärkts, vilket kan ses som en slags strategi. Marcos bild har spridits över världen med hjälp av internet (Rochlin 2002:228) och det saluförs dockor och t-shirts med hans avbild och budskapet *viva Marcos!* (Pérez 2001:65). Ofta använder sig Marcos av poesi och underfundiga fabler för att på presskonferenser och via internet föra fram zapatisternas åsikter (Nationalencyklopedien "zapatister" 051206).

Ett annat exempel på hur zapatisterna arbetat för att uppmärksamma sin agenda är att de använt sig av politiska årsdagar. Årsdagen av Zapatas död den 10 april 1994 användes t.ex. som en plattform för att uppmärksamma landrättigheter. Årsdagen av studentmassakern 1968 användes den andra oktober 1994 för att håna vad man såg som ett stigande militärförtryck. Samtidigt som firandet av Columbus upptäckt av Amerika uppmärksammade och kritiserade zapatisterna utländsk intervention och domination.

Rochlin menar att då det varit viktigt för EZLN att vinna stöd ifrån NGOs började organisationen tidigt förfina och sprida sin inställning när det gällde politiska ekonomiska och sociala frågor. Från början presenterade sig zapatisterna som en våldsamt, revolutionär rörelse. Senare förklarade de sig dock som fredliga och för en strategi av icke-våld, men bara efter att den mexikanska militären demonstrerade att den hade kapaciteten att relativt lätt utplåna EZLN (Rochlin 2002:189 ff).

3.1.3 Analys

Noam Chomsky menar att zapatisternas relation till NAFTA kan ses som varandes av symbolisk karaktär, då man bör förstå zapatistupproret såsom kopplat till en betydligt längre process av exploatering och utanförskap (Chomsky 1995:11.) Hardt och Negri, å andra sidan, ser upproret i Chiapas som ett uppror direkt kopplat till den sociala ordning som intvingats i och med NAFTA. (Hardt och Negri: 2003:60f).

Många teoretiker som behandlar sociala rörelser i Latinamerika fokuserar antingen på klass eller etnicitet. Otero menar dock att det är omöjligt att separera dessa då det gäller zapatiströrelsen. EZLN berör missnöje både när det gäller materiella förhållanden och kultur och identitet. Kollektiv identitetsformation, symboler och producerandet av uppfattningar som går emot de hegemoniska är viktiga hos sociala rörelser. Hos indianrörelsen är identitetsskapandet särskilt viktigt, då deras legitimitet som politiska aktörer är avhängig av deras förmåga att få ett erkännande för deras gemensamma identitet och sociala position i relation till de dominanta grupperna (Otero 2004:221ff).

Zapatisterna arbetar dock inte bara för individuella rättigheter, utan även för kulturell- och politisk autonomi (Eckstein u.å:8). Denna mobilisering utmanar den hegemoniska definitionen av nationsbildning och motsätter sig den neoliberala globaliseringens ideologi. I den liberala ideologin är målet individers jämställdhet, medan indianernas kamp i EZLN kräver respekt för och ett juridiskt erkännande av kulturella gruppskillnader. Dessutom inkluderar indianernas kamp krav på land och självstyre, vilket inkluderar kollektiva former av tillgångar och ses som centrala för den kulturella reproduktionen av den indianska identiteten. Detta går emot den neoliberala vägen mot privatisering och individualisering av det sociala livet. Zapatiströrelsen för fram en postliberal och normativ struktur underifrån som kan vara en grund för en utveckling av staten inifrån (Otero 2004: 221).

Enligt Gramsci är den viktigaste strategin för att utveckla ett kontrahegemoniskt projekt inte ett direkt statligt maktövertagande utan att övervinna det civila samhället genom ett så kallat ställningskrig (se avsnittet om Gramsci ovan). Vi tycker att man kan se att zapatisterna försöker göra just detta genom att inte söka formell politisk makt utan istället ser det civila samhället som den centrala arenan för konstruerandet av alternativa ideologiska projekt. Detta görs bland annat genom krav på nya ägandeformer och fokus på kollektiv istället för individ. Samtidigt kan man se att zapatisternas egna intentioner att skapa länkar med det civila samhället har varit problematiska då EZLN, den organisation som konstruerades i detta syfte, varit så omgärdad av problem att den upplöstes. I enlighet med Ecksteins resonemang om samtida latinamerikanska sociala rörelser som multiklass och multigruppbaseade kan man se zapatisterna som ett exempel på detta. Detta då man trots att den egna rekryteringsbasen utgörs av rural ursprungsbefolkning väckt sympatier hos andra grupper såsom medelklass i städerna. Zapatisterna utgör också i enlighet med Ecksteins tankar ett

tydligt exempel på rörelser som arbetar med stort fokus på media och kommunikation via internet. Dessa kommunikationsformer kan dessutom sägas möjliggöra för kontakter mellan olika grupper och klasser.

3.2 RMALC-Mexican Network On Free Trade

3.2.1 Organisation

I samband med att den mexikanska regeringen började förhandla med USA och Kanadas regeringar kring frihandelsavtalet NAFTA började olika grupper från det civila samhället diskutera avtalets konsekvenser. Detta resulterade i bildandet av nätverket RMALC (Red Mexicana Ante el Libre Comercio) 1991, vilket var den första mexikanska sammanslutning som helt fokuserade på frågor kring frihandel. Medlemsbasen var från början bred och utgjordes av fackföreningar, individuella akademiker, miljöorganisationer, kvinnoorganisationer m.fl. (Icaza 2004:42, Salazar och Carlsen 2001:9, Aart Scholte 2002:42). De grupper som samlades i RMALC ansåg att fackliga frågor samt frågor kring miljö, mänskliga rättigheter, migration etc. skulle ges plats i frihandelsavtalet (Salazar och Carlsen 2001:9). Representativt för många grupper var att man inte direkt motsatte sig frihandel som sådan utan sökte finna alternativa former till denna. Aart Scholte menar att RMALC till skillnad från tidigare initiativ från civila samhället uppmuntrade ett medborgerligt deltagande i debatten kring frihandel (Aart Scholte 2002:42) Efter att NAFTA trätt i kraft ändrade nätverket namn från Mexican Network Against Free Trade till Mexican Network On Free Trade. Representanter från nätverket menar att man ville visa att man besatt alternativa förslag i förhållande till och inte bara motsatte sig frihandel (Icaza 2004 a: 52).

3.2.2 Strategier

I samband med NAFTA-förhandlingarna påbörjades ett samarbete mellan grupper i USA, Kanada och Mexiko som framför allt byggde på att man arrangerade gemensamma möten och konferenser för att diskutera avtalets konsekvenser samt möjliga alternativ till den. Transnationella sammanslutningar blev tidigt en av RMALCs viktigaste strategier (FAT). Det transnationella arbetet har förts i syfte att bygga upp gemensamma identiteter samt att sammanlänka de olika ländernas agenda vad gäller kritik och förhållningssätt gentemot NAFTA och andra

frihandelsavtal. Ett av de första kraven som restes genom samarbetet var att få in klausuler i NAFTAavtalet om arbetsrätt och fackliga frågor (Icaza 2004 a:56ff). Organisationer med fackliga förtecken såsom amerikanska Alliance For Responsible Trade (ART), Citizens Trade Campaign (CTC) U.S Fair Trade Campaign och kanadensiska Action Canada Network (ACN) räknas som några av de viktigaste samarbetsparterna i U.S.A. De amerikanska organisationerna har varit mer radikala i sitt motstånd mot NAFTA och ville blockera hela projektet medan RMALC sökte formulera alternativ i form av exempelvis sidoavtal. (Icaza 2004:59, Drainville i Mace och Bélanger 1999).

Samarbeten har ofta bestått i arrangerande och deltagande i internationella konferenser såsom 1991 års *Agricultural, Environmental, and Labor Dimensions of North American Integration* i U.S.A. Samma år hölls ett möte mellan RMALC, ACN och U.S Fair Trade Campaign som resulterade i krav på ett mer demokratiskt NAFTA. I Oktober 1991 anordnade RMALC ett internationellt forum som resulterade i en trinationell plan för demokratisk och hållbar utveckling av NAFTA området. Det internationella samarbetet har sedan utökats till att gälla även andra latinamerikanska länder vilket exemplifieras i arrangerandet av *Encuentro Internacional Integración, Democracia y Desarrollo* (Drainville i Mace och Bélanger 1999). RMALC har även årligen deltagit i World Social Forum. Andra exempel på internationella mötesplatser har varit 1993 års *International Forum on Public Opinion and NAFTA Negotiations: Citizen Alternatives* och *Integration, Democracy and Development: Towards a Continental Social Agenda* som ett alternativt forum parallellt med NAFTA-förhandlingarna. 1993 utarbetade RMALC, ACN och ART förslaget *For Just and Sustainable Trade and Development Initiative for North America* (Icaza 2004a:59) som aldrig skulle komma att tas upp i NAFTA-avtalet men vilket kom att ligga till grund för bildandet av Hemispheric Social Alliance som arbetar mot FTAA (Icaza 2004a: 181).

RMALC har menat att NAFTA-förhandlingarna präglats av djupgående demokratiproblem då dessa varit slutna för insyn från allmänheten. Officiella informationskampanjer angående frihandelsavtalen har varit frånvarande i Mexiko. RMALC har vid ett flertal tillfällen tagit initiativ till utbildning bl.a. via samarbetspartner i USA och Kanada kring exempelvis fackliga frågor relaterade till NAFTA (Icaza 2004 a:213). Internet och webbsidor har varit en annan informationskanal och RMALC har gett ut flera egna publikationer, i form av rapporter och böcker. Man har sedan 1996 utgivit bulletinen *Alternativas* och för att skapa mer lättillgänglig information om frihandel har RMALC publicerat en seriebok i ämnet (RMALC 051114).

1993 sponsrades RMALC av Development Gap för att delta med information till kongressledamöter i USA angående NAFTAs möjliga effekter för framför allt kvinnor och jordbrukare i Mexiko (Icaza 2004 a :208). RMALC har även deltagit med kritiska reflektioner i NAFTAs egna miljökommission .Undersökningar som gjorts av RMALC har också i viss mån konsumerats av parlamentariker (framförallt inom vänsterpartiet Partido Revolucionario Democrático). PRD har också producerat rapporter till NAFTA i vilka medlemmar ur RMALC bidragit (Icaza 2004 a:182 ff). Det finns också kopplingar mellan RMALC och

amerikanska universitet såsom *Tufts University*, vilka bedriver forskning och anordnar konferenser om frihandel och hållbar utveckling (Tufts University 051211). Vissa forskare där är samtidigt medlemmar i RMALC och RMALC har stått för publiceringen av några av deras böcker (RMALC 051114).

Kunskapsproduktion har varit en strategi hos RMALC att söka påverka opinionen nationellt och internationellt då man såg svårigheter i att få till en stark mobilisering mot frihandel. Denna strategi kan sägas ha inneburit en ökad medvetenhet hos akademiker och beslutsfattare och hos de internationella samarbetspartner man har haft i USA och Canada. RMALC menar själva att denna kunskapsproduktion dessutom haft en medvetandehöjande effekt på basorganisationer bland till exempel jordbrukare (Icaza 2004 a:183f). Fokuseringen på kunskapsproduktion kan även kritiseras för att ha bidragit till expertstyre inom RMALC och att man har fokuserat på utbildning inom handelspolitiska frågor på bekostnad av bredare mobiliseringar (Icaza 2004 a:225).

RMALC har även engagerat sig i mer utåtriktade kampanjer som i de massdemonstrationer 2003 som mobiliserade 100 000 småbönder till Mexico City för att kräva ett återkallande av NAFTA. Denna kampanj kallades *Peasantry against Free Trade Agreement*. Den mexikanska regeringen erkände då att NAFTA haft problematiska konsekvenser för jordbrukarna och arrangerade ett forum där företrädare från RMALC deltog (Icaza 2004 a:185).

3.2.3 Analys

De grupper som ingår i RMALC har rötter inom bonderörelsen, fackföreningsrörelsen, miljörörelsen, kvinnorörelsen och den akademiska världen. Detta kan sägas ligga i linje med Ecksteins resonemang om att rörelser i en neoliberal era är multi-klass och multi-gruppbaseade. RMALC uppstod i och med diskussioner kring NAFTA och därmed sägas att NAFTA står i direkt relation till uppkomsten av detta nätverk och att RMALC utgör ett exempel på nya samarbetsformer. Samtidigt kan man se att dessa grupper fanns innan Mexiko började förhandla om ett NAFTA-inträde.

Om man betraktar NAFTA som en del av ett hegemoniskt projekt menar vi att det är problematiskt att betrakta RMALC som en del av ett kontrahegemoniskt sådant. Detta då RMALC efter att NAFTA implementerades har ändrat inställning från att vara direkta motståndare till detta avtal till att presentera förslag till förändringar inom projektet, vilket bland annat märks i organisationens namnbyte. I gramscianska termer skulle detta kunna vara ett exempel på idétransformation där ett kontrahegemoniskt initiativ absorberats. Icaza menar dock att det är problematiskt att placera grupper i en dikotomi av kontrahegemoniska och icke-kontrahegemoniska. Det är möjligt att båda dessa funktioner finns representerade i en organisation. RMALC tycks emellanåt ha en ambivalent inställning till NAFTA då man å ena sidan ingår i kampanjer som kräver dess avskaffande (som i

t.ex. *Peasantry Against Free Trade Agreement*) och å andra sidan består av grupper som endast vill söka omformulera avtalet.

Icaza menar att RMALC har lyckats strategiskt på tre punkter. För det första genom mobilisering av olika grupper; nätverk sociala rörelser etc. vilka uppvisar en kritik mot neoliberalismen i och utanför Mexiko. För det andra har man lyckats bygga upp internationella samarbeten där mexikanska organisationer, universitet och forskningscentra ingår och man har för det tredje lyckats koppla nationella frågor till regionala och globala nivåer (Icaza 2004 a :181).

Icaza menar att RMALC genom att operera transnationellt har kunnat öka medvetenheten hos allmänheten om frihandelsavtalen. Däremot har man inte lyckats att konkret få till en omförhandling eller tillbakavisande av avtalet (Icaza 2004 a:176). Icaza menar också att dessa aktiviteter bidragit till en internationalisering av det civila samhället i alla de inblandade länderna (Icaza 2004 b:59) De transnationella samarbetena har samtidigt blivit kritiserade för att snarast ha handlat om informationsutbyte och informationskampanjer som inte har stimulerat ett bredare deltagande (Icaza 2004 a:218).

RMALC kan sägas ha spelat en viktig roll vid formerandet av andra nätverk i Mexiko, såsom kvinnoorganisationer (Drainville i Mace och Belangér 1999) och transnationella *Hemispheric Social Alliance* (Icaza 2004 a: 242). I ett längre historiskt perspektiv är det svårt att sja om dessa organisationers möjliga funktion som kontrahegemoniska projekt. Uppkomsten av nya grupper och nätverk skulle kunna vara exempel på det civila samhällets ständiga föränderlighet och meningsskiljaktigheterna inom RMALC kan verifiera tesen om det civila samhällets heterogena och konfliktfyllda karaktär. I Mexikos fall verkar NAFTA ha utgjort ett gemensamt fokus för olika grupper att samlas kring och dessa erfarenheter tycks ha medverkat till att nya grupper och nätverk formerats, inte minst på den internationella arenan.

Vi har frågat oss hur NAFTA har påverkat det civila samhället i Mexiko. Vi anser att NAFTA har haft både direkt och indirekt påverkan på olika grupper och organisationer. RMALC kan då ses som ett direkt svar på medlemskapet i NAFTA då detta nätverk har organiserats runt avtalet. Kritiken mot NAFTA har utgjort ett slags gemensamt fokus och har utgjort incitament för redan existerande grupper och sociala rörelser att utveckla nya samarbetsformer i nätverket RMALC. Zapatisternas organisering kan förstås som ett mer indirekt svar på NAFTA då denna rörelse inte har en kritik mot NAFTA som huvudfokus. Många gånger kritiserar zapatisterna mer de effekter som kommer av frihandelsavtalet snarare än avtalet i sig. Ett exempel på detta är att zapatisterna kräver kollektiva ägandeformer av jord som klausuler i NAFTA-avtalet omöjliggjort.

Det är dock svårt för oss att avgöra huruvida NAFTA utgjort den mest centrala variabeln för zapatisternas och RMALC:s utveckling. Det är förstås möjligt att det finns andra bakomliggande variabler som vi inte har tagit hänsyn till i någon större utsträckning. Även om RMALC uppstod som ett svar på NAFTA kan man tänka sig att de grupper som ingår i detta nätverk kunnat finna andra orsaker till samarbete, till exempel inom antiglobaliseringsrörelsen.

Kaldor menar att det finns en utveckling mot ett globalt civilsamhälle och man skulle kunna säga att de grupper vi valt att studera faller under hennes definition av *nya antikapitalistiska rörelser* genom att de motsätter sig eller vill reformera globala institutioner i form av NAFTA.. Typiskt för dessa *nya antikapitalistiska rörelser* är vidare att deras organisation består av nätverk av NGO: s och gräsrotsorganisationer, något som är karaktäristiskt både för RMALC och zapatisterna. Båda de rörelser vi tolkat agerar genom parallella toppmöten, media, samt med mobilisering med hjälp av internet. En annan bakomliggande variabel som vi inte uppmärksammat skulle kunna vara en generell demokratiseringsprocess i Mexiko där den försvagade korporativistiska strukturen öppnat upp för en utveckling av det civila samhället.

Vi ser det som en omöjlig uppgift att ta hänsyn till alla tänkbara variabler men ser NAFTA som en del av anledningen till att de grupper vi undersökt har uppstått. Vi ser också att NAFTA provocerat fram en internationalisering av det civila samhället i Mexiko. Genom att utgöra ett nytt transnationellt fokus skulle man också kunna se att NAFTA underlättar och förenklar ett transnationellt samarbete genom att inneha en uppsättning konkreta regelverk som kan utsättas för kritik och eventuellt på ett teoretiskt plan var öppna för påverkan. En internationalisering av arbetet hos grupper i det civila samhället kan härvidlag ses som en förändring som kommit till stånd på grund av NAFTA. Detta kan dock vara lättare att se i fallet RMALC än då det gäller zapatisterna. I gramscianska termer öppnar den neoliberala globaliseringen för uppkomsten av nya kollektiva

aktörer vilket vi skulle vilja koppla till de transnationella aktiviteterna hos det civila samhället. Det alliansbyggande som ses som centralt för de kontrahegemoniska projekten kan exemplifieras genom att de grupper vi undersökt har sökt bilda allianser över grupp, klass och nationsgränser. Detta utgör däremot ingen garanti för att dessa grupper egentligen förmår utgöra något hot mot hegemonin. Enligt både Eckstein och de gramscianska förhållningssätten finns det samband mellan neoliberalism och motstånd men inga direkta sådana. Detta gör det problematiskt att utifrån denna teoretiska bas göra en direkt koppling mellan NAFTA och aktiviteten hos de grupper vi undersökt.

Aart Scholte, Jan 2002. *Civil Society and Global Finance*. London : Routledge.

Andrén, Niclas 2000. ”Antonio Gramsci – revolutionära tankar om tänkandet”.

Bengtsson, Rikard 2001. *Perspektiv på världspolitik*. Lund:Studentlitteratur.

Bieler, Andreas och Morton, Adam David 2001. ”Teaching Neo-Gramscian Perspectives” http://www.bisa.ac.uk/bisanews/0205/bisa0205_2.htm Åtkomst: 051119.

Bieler, Andreas och Morton, Adam David 2003 ”Theoretical and Methodological Challenges of neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy” *International Gramsci Society Online Article* http://www.italnet.nd.edu/gramsci/resources/online_articles/articles/bieler_morton.shtml Åtkomst: 051119.

Boussard, Caroline 2003. *Crafting Democracy: Civil Society in Post-Transition Honduras*. Lund University: Department of political science.

Carlsen, Laura och Salazar Hilda 2001. *Impactos socioambientales del TLCAN Respuestas sociales ante la integración*. Mexico D.F: RMALC.

Chomsky, Noam 1995. *Chiapas insurgente: 5 ensayos sobre la realidad mexicana*. Tlalaparta: Navarra..

Clarté nr 2 2000. http://www.clarte.nu/grafik/cl002/cl002_2.htm Åtkomst: 051114.

Cohen, Jean L och Arato, Andrew 1992. *Det civila samhället och den politiska teorin*. Göteborg: Daidalos.

Dominguez, R Edmé 2001. ”Transnational Activism and Labour Issues. Experiences of Women’s Transnational Networking on NAFTA’s Labour Issues: A Mexican Perspective”. Political Studies Association Conference Manchester UK.

Dominguez, R Edmé Populärvetenskapliga föreläsningar hållna under Humanistdagarna 14-15 oktober 2000: Göteborgs universitet.

Eckstein, Susan 2004. "Resistance To the New International (Dis)Order in Latin America". Boston University: Boston.

Eckstein, Susan u.å "Gobalization and Mobilization in the Neoliberal Era in Latin America" Boston University.: Boston.
<http://www.iisg.nl/labouragain/documents/eckstein.pdf> Åtkomst: 051116.

Edwards, Michael 2004. *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.

Esaisson, Peter et al 2004. *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Andra upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik AB.

EZLN www.ezln.org.mx Åtkomst: 051126.

FAT: frente auténtico del trabajo www.fatmexico.org.mx Åtkomst: 051216.

FZLN www.fzln.org.mx Åtkomst: 051126.

Gill, Stephen and Law, David 1988. *The Global Political Economy: Perspectives, Problems and Policies*. Wheatsheaf: Harvester.

Gill, Stephen, 2003. *Power and Resistance in the New World Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gills, Barry 2000. *Globalization and the Politics of Resistance*. Basingstoke: Palgrave.

"Gramsci" Nationalencyklopedin.

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=184889 Åtkomst: 051115.

Hardt, Michael och Negri, Antonio 2003. *Imperiet*. Göteborg: Fronesis.

Hettne, Björn red 1995. *International Political Economy: Understanding Global Disorder*. London: Zed Books.

Icaza, Rosalba 2004a. *Civil Society and Regionalisation: Exploring the Contours of Mexican Transborder Civic Activism*. University of Warwick, Department of Politics and International Studies.

Icaza, Rosalba 2004b. "Civil Society in Mexico and Regionalisation. A Framework for Analysis on Transborder Civic Activism". Coventry UK. Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation. University of Warwick.

Kaldor, Mary 2003. *Global Civil Society: An Answer to War*. Cambridge: Polity Press.

Lund, Arwid 2003. *Myllrets revolt –sociala rörelser i Latinamerika*. Stockholm: Federativs förlag.

Lundquist, Lennart 1993 *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Mace, Gordon och Belanger, Louis 1999 *The Americas in transition: the Contours of Regionalism*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

”NAFTA” Nationalencyklopedin.

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=266518 Åtkomst: 051112.

“Neoliberalism”

Nationalencyklopedin

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=neoliberalism&btn_search=S%F6k+i+NE

Åtkomst: 051120.

Olesen, Thomas 2002. *Long Distance Zapatismo Globalization and the Construction of Solidarity*. Aarhus: Department of Political Science University of Aarhus Denmark.

Olvera, Alberto J. 2003. *Sociedad civil, esfera pública y democratización en América Latina: Mexico*. Veracruz: Universidad Veracruzana Xalapa.

Otero, Gerardo 2004. *Mexico in transition: Neoliberal Globalism the State and Civil Society*. London: Zed.

Poitras, Guy 2001. *Inventing North America, Canada, Mexico and the United States*. Boulder Colorado:Lynne Rienner Publisher.

Pérez, Carlos 2001. "The Chiapas Rebellion: Indigenous People's Rights in Mexico." *History Behind the Headlines: The Origins of Conflicts Worldwide*. Vol. 1. Detroit: Gale, 2001. *Gale Virtual Reference Library*. 16 december 2005

<<http://find.galegroup.com/gvrl/infomark.do?&contentSet=EBKS&type=retrieve&tabID=T001&prodId=GVRL&docId=CX3410600015&source=gale&userGroupName=mahogsk&version=1.0>>.

Åtkomst: 051221.

Renk, Becka, Jarvis, Becky och Guttmacher, Josh 1997. ”The Path of the NAFTA Aftermath: The Effects of the North American Free Trade Agreement on Mexico”.<http://www.earlham.edu/~pols/17Fall97/nafta/> Åtkomst: 051206.

RMALC. www.rmalc.org.mx Åtkomst: 051114.

Rochlin, James F. 2002. *Vanguard Revolutionaries in Latin America: Peru, Colombia, Mexico*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner publishers.

Simon, Roger 2001. *Gramscis Political Thought an Introduction*. London: Electric Book.

Thörn, Håkan 2004. *Globaliseringens dimensioner : nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.

Tufts University. www.tufts.edu. Åtkomst: 051211.

Van Roy, Alison 2004. *The Global Legitimacy Game: Civil society, Globalization, and Protest*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Wennerhag, Magnus 2000. "Intelletuella I förbund med revolutionen och dess subjekt –teoretisk kamp och proletarisering inom förbundet kommunist en del av den svenska 70-talsvännern". Sociologiska institutionen Lunds universitet <https://www2.soc.lu.se/~socmwg/Magnus%20Wennerhag%20uppsats%20soc%2041-80%20p%20VT%202000.pdf> . Åtkomst:051219

Wise, Timothy A. et al 2003a. *Confronting Globalization: Economic Integration and Popular Resistance in Mexico*. Bloomfield CT, Kumarian press.

Wise A. Timothy 2003b. "NAFTAs Untold Stories. Mexico's Grassroots Responses to North American Integration". <http://www.globalpolicy.org/globaliz/special/2003/nafta.pdf> Åtkomst: 051127.

"Zapatista Army of National Liberation." *Britannica Student Encyclopedia* <http://search.eb.com/ebi/article-9314307> Åtkomst: 051207.

"zapatister" Nationalencyklopedin. http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=349610. Åtkomst: 051206.